

בן-ציון (דוד) יהושע (רז)

בן-ציון יהושע נולד בירושלים בשנת 1936. ירושלים עומדת במרכז יצירתו. הוא יוצר למעלה משישים שנה. זכה בפרסים ספרותיים ונושא באות 'יקר העיר ירושלים'. כיהן כמנכ"ל הוצאת מאגנס באוניברסיטה העברית והיה שותף להפקתם של כאלף ספרי מחקר בשבע שפות ובשיתוף עם הוצאות אוניברסיטאיות מן החשובות בעולם.

בן-ציון יהושע כתב תשעה ספרים בספרות יפה. בין ספריו (רומנים וסיפורים קצרים): 'עיר באופק' (הוצאת ראובן מס), 'פורצי גדר' (ספריית פועלים), 'שתיקת התרנגול' (אסטרולוג), 'מילואים בשדות האורז' (ירון גולן), 'ריח של לחם חם' (מסות). ספרו האחרון 'יונים מעל החומה', קובץ סיפורים ונובלה (הוצאת צבעונים), 2015.

לצד כתיבתו הספרותית הוא חוקר הקהילות היהודיות במדינות המוסלמיות של מרכז אסיה. ספריו בתחום: 'מנדחי ישראל באפגניסטן לאנוסי משהד באיראן' (מוסד ביאליק), 'מאחורי מסך המשי – עמים ויהודים במרחב האיראני' (הוצאת כרמל), 'דרך לבנה' (משרד הביטחון).

"ילד לו היה לי" | בן-ציון יהושע

א

דודה רחל הייתה כחולת עיניים, עיניה גדולות כפעמיים הכינרת, אך עיוורת מלידה הייתה. עיניים גדולות ולא רואות, צנומה וזעירה כילדה בכיתה אל"ף. אוזניה ככל שהיו זעירות שמעו כל מה שרצו לשמוע. פניה חרוצות קמטים כתעלות השקיה קדומות, ודרךן זרמו דמעותיה והתנקזו אל זוויות פיה.

בילדותי אהבתי לעמוד לצדה של דודה רחל ולו רק כדי להוכיח קבל עם שאני, הילד, גבוה ממנה בראש. אבא היה גבוה מכולנו וגם הביט בנו מגבוה. הוא היה מן הנפילים, רחב כתף, ועל כרסו הכבדה ירד זקן אדמוני רחב ששיווה לו מראה של ויקינג שתעה בדרכו והגיע לירושלים. אינני יודע אם אבא, הגבוה משכמו ומעלה, היה מוטציה או שדודה רחל הזעירה הייתה מוטציית ליליפוט שברחה מאגדת ילדים והגיעה אל מחוזותינו. אבא ואימא תרמו לדודה רחל את הלבוש האחיד מבית הספר היסודי של אחיותיי שעלו כיתה. אף אחד מאתנו לא היתמר לגובהו של אבא, שהיה מרכין ראש בכניסתו הביתה לבל ייתקל ראשו במשקוף, אך קול שירתו נמוך היה מים המלח והטיל בלבבות.

קומתן של אחיותיי לא הייתה נמוכה כקומתה הזעירה של דודה רחל. אנו זכינו למידה של בינוניות – לא גבוהים ולא נמוכים. לא חכמים ולא נבערים. ניגוניה התנשאו למרומי אוורסט בקול דק וגבוה שצלילו מתוק כפעמון על צוואר טליה במורד ההר. בינקותי שרה לי דודה רחל שיר ערש על אבא שיצא למלחמה ולא שב. בילדותי שרה לי על ילד שהגיע לפתחו של גן עדן, צלצל במצילה אך שעריו נותרו נעולים. בבגרותי שרה לי על אהבות שלא התממשו ומתו קודם זמן. במקום קומה תמירה ואהבת אמת העניק לה האל פה לשיר, אוזניים לשמוע, אף לחרחר, ידיים למשש, ועיני רוח לחוש לבב אנוש.

דודה רחל הייתה ענייה מרודה, ואבא היה גאה בכך שהוא מספק לה את כל מחסורה חינם אין כסף. הוא סיפק לה רגלי עופות מגודלי טפירים, ראשי תרנגולות עם כרבולת אדומה, גרונות שסופים וקורקבנים ומעיים שאין להם דורש. דודה רחל ראתה בסרח העודף שלנו אוצר יקר. שאריות המזון במטבחנו לא נזרקו אלא נשלחו לדודה רחל. אף שחוש המישוש וחוש הריח שלה היו מפותחים, ידעה להכין משארית הפלטה

מטעמי גן עדן ותיבלה את מעדניה כפי שרק רב-טבחים יודע לתבל. אודה ואתוודה, בחירוף נפש ממש הגנבתי אליה את המאכלים המשובחים שהרעיפה עליי אימא – פיסות נאות של חזה עוף שניצלו על גחלים, פרוסות של צלי בשר ברוטב חמוץ-מתוק וכבדי עוף צלויים ומטוגנים עם הרבה בצל, מוח טלה בקינמון, דגים שנימוחים בפה ומצקצקים בשפתיים, ועל הכול – פיתות חמות זרויות שומשום וקצח שאימא רדתה מתנור החומר שלה. מכד החרס הענק מילאתי קנקן יין שולחני מענבים שדרכתי בגת שכל כולו גיגית נחושת. בתמורה למזון המשובח שהגשתי לדודה רחל היא מזגה לי ממטעמיה בצלחת פח. בתענוג עילאי מצצתי מוח של תרנגולת, נגסתי צוואר עוף וכרסמתי רגלי תרנגול, כרגליו של אשמדאי מלך השדים. אני נהייתי והיא לא חסרה. התמוגגתי מנחת למראה השומן שזלג מזוויות פיה וטפטף טיפין טיפין כנר נשמה על שמלתה. שנינו הרמנו כוסיות לחיים. לשבריר שנייה ראיתי את הבזק האור בעיניה העיוורות. כשראיתי אותה רועדת מקור לקחתי במשיכה כמה מטבעות ממגירת הכסף בחנות המכולת של אבא וקניתי לה שמיכת צמר עבה. ראיתי בכך נקמה מתוקה של ילד.

ב

דודה רחל התגוררה בצריף פח שאבא בנה למענה מריקועי פחי שמן משומשים. הצריף הקטן נראה כמלונה מגודלת והיה מעין תיבת תהודה בכלי הנגינה של אלוהים. רוחות ירושלים קודם שיצאו לשוטט בעולם נשבו דרך כל הנקבים בצריף הפח ומילאו בנגינתן את תפקיד הכינורות, הצ'לו והקונטרבס, שהתחרו בלילות חתולי אשפתות בלילות ירושלים. הבריזות שחדרו לעת ערב מבעד לסדקים דמו באוזניי לצלילי פיקולו וקלרינט. ממטרי הזעף שירדו באותו חורף גשום על גג הפח שלה נשמעו כרעמי תופי טם-טם המזעיקים שבטים באפריקה ובדרום-אמריקה. משפסקו הגשמים ושמש פז זרחה, חיממה החתולה הצמרירית שלה את עצמותיה הזקנות על גג הפח הלוהט כחום היום.

ג

היא הלכה לעולמה ערירית, ואני עודני ילד. אומרים כי מתה משברון לב, שכן לא נמצא בסביבתנו גבר כמידתה שיהיה מוכן להינשא לאישה עיוורת שמידותיה כמידת ילדה. מכל הנערות העיוורות מהמחזור שלה לא הייתה נאה ממנה – פנים צחורות כשלג לבנון ועיניים תכולות כאגם בשנה ברוכה. בכל שעה פנויה פרמה את צמותיה השחורות משחור וקלעה אותן מחדש, ואלו נדו לכאן ולכאן מעל שדיה הזעירים שלא הנצו סמדר.

כשביקשתי קמצוץ של טוהר ונשמה זכה הייתי מעלה מול עיניי את דמותה של דודה רחל. הייתי סח עם האישה החכמה הזאת, שהכירה את העבר כשבעה פקחים וחזתה את העתיד כחולדה הנביאה. שנים חלפו עד שהבנתי אל נכון את אמרתה "תסתכל תמיד דרך הלב". וכי אפשר לראות דרך הלב? שאלתי בתמימותי. פעם אמרה "המוות הוא לא לנצח, החיים גם". היא אמרה "העבר נגוז, אך נוכחותו אינה חדלה לעולם", "קודם שאתה משנה את העולם תשנה את עצמך", ועוד כיוצא באלה אמרות שפר שריצדו על קצה לשונה. רק בבגרותי ירדתי אל סוף דעתה. היא הייתה המדיום שלי אל עולמות רחוקים מרחק שנות אור, מעבר לשביל החלב והגלקסיות שבו שוכנים כבוד כל העיוורים המתים המצפים בכיליון עיניים לבואנו.

ד

הלילה היא הופיעה בחלומי ולא ידעתי כי חלום אני חולם. מצאתי את עצמי מהלך בחוצותיה של עיר רחוקה ומנוכרת, והמינרטים שלה יוצאים מן המסגדים כחרב שלופה ונועצים את חודם בשמים. כיפותיה וקשתותיה המצופות אריחי טורקיז התחרו בכיפת השמים ובקשתות של שביל החלב ושביל הזהב. תעיתי בסמטאות הריקות מאדם אובד דרך באין מוצא. היא הגיחה מולי משום מקום, מגששת דרכה.

"זיהיתי את קולך, ילד, רחרחה אותי, גשה נא ואמושך, בני הקטן ואריח את ריח השדה."

"את מדברת תנ"כית כאחת האימהות שהתקשתה בלידתה," אמרתי. "אינני בנך הקטן," מחיתי בעוד כף ידה הזעירה משוטטת על פניי, מלטפת ומגפפת את צווארי. "אני כבר אב לילדים וסב לנכדים," התגוננתי.

"אינך יודע כי נשים עריריות שגבר לא הפרה אותן ולא זכו לילד שייצמד לשדיהן ויניק מהן אהבה מאמצות לעצמן עד עולם שיר יגון הפותח במילים 'ילד לו היה לי'." נפלה שתיקה.

"קח אותי לבית הכבוד," השתמשה באותו ביטוי ישן של פעם, המכוון לצינוק שבו אנו מבלים את שעותינו הקשות. כבוד לא היה כאן, גם לא תואר והדר. היא דיברה בלשון סגי נהור.

הבאתי אותה אל בית כיסא חשוך, שבו לא היו שמץ של כבוד וגם לא כיסא, אלא עין מנוקרת של קיקלופ. נעלתי אחריה את הדלת והמתנתי לצאתה. המתנתי עד בוש. גברים ונשים חיכו עת ארוכה לתורם וטלטלו את עצמם מרגל לרגל מחמת המצוקה הקשה. פניהם הביעו תחנונים לשחרור ולחירות. האומללים שבהם בגדו בנימוסים הבסיסיים שרווחו באותם מחוזות. היו שהכו באצבע צרדה על דלת בית הכבוד. כמה קצרי רוח הלמו באגרופיהם, והיו שבעטו בדלת עד שחישבה להישבר. דודה רחל לא השיבה לתחנוניהם. היא לא יצאה.

כשנפרצה סוף סוף הדלת התברר שלא הייתה נעולה כלל. דודה רחל לא הייתה בתא. במו ידיי ליוויתי אותה אל תא הנידונים, והיא נעלמה כאילו קוסם מופלא איחז את עינינו והעלים אותה. לא ידעתי לאן הלכה ולאן אלך לחפש אותה. האם רוח היא או אדם? במטה קסם נבלעה. כמוכה אמוק יצאתי למסע חיפוש אחר אישה זעירה ועיוורת שנעלמה מול עיניי הבוחנות. תעיתי בסמטאות העיר, אובד עצות בין כיפות למינרטים. עולם זר ומוזר. בלא מורא זעקתי כמואזין הקורא למאמינים לתפילה ממרומי המינרט: "דודה רחל! דודה רחל!" עוברים ושבים גלגלו אצבע על צדע. נראה שאבחנו בי מידה של חוסר שפיות, שכן מי הולך בסמטאות של עיר זרה ומנוכרת וזועק בשעת בין השמשות? אמבולנס של בית החולים המנטלי "אל תשליכני" אסף אותי אל קרבו בעזרתה הלא אדיבה של היחידה המובחרת של משטרת השפויים. המשכתי לזעוק בעוד ידיי ורגליי כבולות: "דודה רחל! דודה רחל! את המלאך שאליו הפניתי את כל תפילותיי. אנא התגלי והצילי אותי מידי עצמי."

ה

"שוב אתה עם הדודה רחל שלך," טלטלה אותי אשתי אל בוקר חדש, "הגיע הזמן שיהיו לך גם חלומות מוצלחים יותר שיביאו לנו פרנסה. הגיע הזמן שבטלנים כמוך ילכו לעבוד. מתי תתבגר, ילד, מתי?" ייבבה.

פקחתי את שמורות עיניי הדבוקות. השמש כבר התגבהה לה מעל הגגות האדומים של השכונה ושלחה קרניים חמימות אל גג צריף הפח המחליד של דודה רחל. על הגג התחממה אותה שעה חתולה כחולת עיניים. הבטתי אל עיניה, והן היו זקנות ומופרות כל כך. היא ייללה בקול דק וגבוה ולא הבנתי מילה. הצריף הזדקן, קורים עטפו את הדפנות. צמחיית פרא ינקה מבור המים וכיסתה את חצר ביתנו כיער עבות. אבא ואימא מתו זה כבר, דודה רחל אבדה לי בצוק העתים, ורק נותרו בזיכרוני זוג עיניה הכחולות וקולה המדהד באוזניי. רוח הערב נשבה ופרטה כנבל עתיק יומין על מיתרי הצריף. ניגון אחד היה לה, "ילד לו היה לי".

מתוך "יונים מעל החומה – תשעה-עשר סיפורים ונובלה", הוצאת צבעונים, 2015¹

המשפט המתאר את יצירתך:

הסופר בן-ציון יהושע, בסיפורו 'ילד לו היה לי' מתוך ספרו "יונים מעל החומה – תשעה-עשר סיפורים ונובלה" (2015), מתאר את דודה רחל הערירית, יפהפייה ננסית ועיוורת, שחוכמת כל העולם רובצת על כתפיה. ספק דמות מן החיים ספק משל המחפש את הנמשל ומזין חיים שלמים.

נושא: חיי משפחה

¹ בן ציון (דוד) יהושע (רז), יונים על החומה – תשעה-עשר סיפורים ונובלה, צבעונים, 2015, עמודים 99-104